RAQAMLASHTIRISHGA OID ME'YORIY HUJJATLARNING NATIJAVIY TO‘LIQLIGI: KONTENT-TAHLIL NATIJALARI

Xolbutaeva Shakhnoza Abduvalievna

PhD in Economics, Associate Professor

Tashkent State University of Economics

e-mail: sh.xolbutayeva@tsue.uz

Kirish. Institut sifatida amal qilishi uchun qoidaning o‘zi yetarli emas — uning bajarilishini baholash mezoni ham belgilangan bo‘lishi lozim [1]. Tadqiqotning maqsadi — temir yo‘l tarmog‘ini raqamlashtirishga oid me'yoriy hujjatlarda natijani o‘lchash elementlari qanchalik shakllanganini aniqlash.

Usullar. Tarkibiy kontent-tahlil qo‘llanildi. Tahlil birligi — hujjatning raqamlashtirishga taalluqli bandlari majmui. «Natijaviy to‘liqlik» kategoriyasi to‘rt element orqali operatsionallashtirildi: tadbir; natija bo‘yicha miqdoriy maqsadli qiymat; kuzatuv tartibi; kadrlar bo‘yicha maqsadli ko‘rsatkich. Kodlash ikkilik shkalada bajarildi. Tahlilga 2016–2025-yillardagi yetti hujjat kiritildi [2–5].

1-jadval.

Me'yoriy hujjatlarning natijaviy to‘liqligi bo‘yicha kodlash natijalari[1]

Hujjat	Tadbir	Natija maqsadi	Kadrlar maqsadi	To‘liqlik
2016-yil qarori	Bor	Bor	Yo‘q	Qisman
2017-yil strategiyasi	Bor	Yo‘q	Yo‘q	Yo‘q
2020-yil davlat dasturi	Bor	Yo‘q	Yo‘q	Yo‘q
«Raqamli O‘zbekiston — 2030»	Bor	Yo‘q	Yo‘q	Yo‘q

[1] Manba: muallif tomonidan tuzilgan.

2023-yil islohot qarori	Bor	Yo‘q	Yo‘q	Yo‘q
Jamiyatning ichki buyruqlari	Bor	Yo‘q	Yo‘q	Yo‘q
Komplayens yo‘l xaritasi	Bor	Yo‘q	Qisman	Qisman

Natijalar. Yetti hujjatning barchasida tadbir elementi mavjud. Natija bo‘yicha miqdoriy maqsadli qiymat faqat bittasida — sanoat korxonalariga oid 2016-yilgi qarorda, tannarxni kamaytirish vazifasi shaklida — uchraydi. Raqamli kompetensiyalar bo‘yicha darajalar va maqsadli sonlar hech bir hujjatda belgilanmagan; kadrlar masalasi faqat komplayens tizimi doirasida, o‘qitish tartibi darajasida ko‘rilgan.

Kodlash mezonlarining tanlanishi boshqaruv siklining tuzilishidan kelib chiqadi. Har qanday boshqaruv jarayoni to‘rt bosqichdan iborat: maqsad qo‘yish, ijro, natijani o‘lchash va tuzatish. Hujjatda tadbir belgilanishi ijro bosqichini, maqsadli qiymat — maqsad qo‘yish bosqichini, kuzatuv tartibi — o‘lchash bosqichini ta'minlaydi. Bitta element yetishmasa, sikl uziladi va hujjat ijrosi natija bilan emas, tadbir bilan baholanadigan bo‘lib qoladi. Kodlash ikkilik shkalada bajarilgani sababli uning natijasi boshqa tadqiqotchi tomonidan osonlikcha tekshirilishi mumkin.

Muhokama. Me'yoriy baza tadbirlar darajasida to‘liq, natijalar darajasida chala shakllangan. Bunday institut rasman amal qiladi, amalda esa uning ta'siri kuzatilmaydi: hisobot tizimi tadbirlar hisoboti va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlariga bo‘linadi, ular o‘rtasida rasmiy bog‘lanish yo‘q. Usulning afzalligi — u hujjat mazmunini emas, tuzilishini baholaydi va natijaning takrorlanuvchanligini ta'minlaydi; cheklovi — hujjatlarning ierarxik bog‘liqligini hisobga olmaydi.

Kontent-tahlil natijasini tarmoqning samaradorlik ko‘rsatkichlari bilan taqqoslash qo‘shimcha tasdiq beradi. Maqsadli qiymat belgilangan hollarda ham modernizatsiyaga oid ko‘rsatkichlar bo‘yicha amaldagi natija maqsaddan eng katta chetlanishni ko‘rsatgan: asosiy vositalarning yangilanish koeffitsienti maqsaddan olti barobar, xodimlarni o‘qitish xarajatlari esa uch barobar yuqori chiqqan. Ya'ni hujjat darajasida maqsadning yo‘qligi va hisobot darajasida maqsadning asoslanmaganligi bir hodisaning ikki tomoni hisoblanadi.

Natijaviy to‘liqlikning pastligi boshqaruv amaliyotida aniq oqibatga olib keladi. Hujjat ijrosi bo‘yicha hisobot tadbirning bajarilganligi — tizim joriy etilgani, mablag‘ o‘zlashtirilgani — bilan cheklanadi, uning ishlab chiqarish natijasiga ta'siri esa kuzatilmaydi. Natijada

raqamlashtirish jarayoni muvaffaqiyatli bajarilgandek ko‘rinadi, uning iqtisodiy samarasi esa tasdiqlanmagan holda qoladi. Ushbu vaziyatni bartaraf etish uchun har bir hujjatga kamida bitta o‘lchanadigan natijaviy ko‘rsatkich va unga erishish uchun javobgar subyektni kiritish talab etiladi.

Nazariy nuqtai nazardan aniqlangan holat samarasiz institutning barqarorlashuvi xavfini bildiradi [6]. Natija o‘lchanmagan sharoitda muvaffaqiyatsiz tadbirni muvaffaqiyatlisidan ajratish imkoni bo‘lmaydi va noto‘g‘ri qarorlar tuzatilmasdan takrorlanadi. Tarmoq ma'lumotlari bu xavfning nazariy emasligini ko‘rsatadi: rejalashtirilgan va amaldagi moliyaviy natija o‘rtasidagi tafovut 2019 va 2022-yillarda bir xil yo‘nalishda takrorlangan.

Amaliy jihatdan natijaviy maqsadli qiymatlarni belgilash murakkab emas va buning uchun tarmoqning mavjud hisobot tizimi yetarli. Masalan, harakatni boshqarish tizimini joriy etish to‘g‘risidagi hujjatda vagon aylanmasi yoki uchastka tezligi bo‘yicha maqsad, harakat tarkibini monitoring qilish tizimi bo‘yicha esa amaldagi lokomotivlar ulushi yoki rejadan tashqari ta'mirlar soni bo‘yicha maqsad belgilanishi mumkin. Ushbu ko‘rsatkichlar jamiyat hisobotlarida allaqachon yuritiladi, ya'ni ularni hujjatga kiritish qo‘shimcha hisob tizimini yaratishni talab qilmaydi.

Xulosa. Raqamlashtirishga oid hujjatlarni natijaviy maqsadli qiymatlar va raqamli kompetensiyalar bo‘yicha ko‘rsatkichlar bilan to‘ldirish mexanizmning boshqaruv siklini yopishning zaruriy sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 152 p.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 22-dekabrdagi PQ-2692-son Qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida».

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-oktabrdagi PQ-329-son Qarori «O‘zbekiston Respublikasi temir yo‘l transporti sohasini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida».

5. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы // Экономика и математические методы. — 1999. — Т. 35, № 2. — С. 3–20.